

УДК 373.013

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-3\(210\)-34-39](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-3(210)-34-39)

Іванюк Ірина Володимирівна,
кандидатка педагогічних наук,
старша наукова співробітниця,
Інститут цифровізації освіти НАПН України, Україна
Ivaniuk Iryna,
Candidate of Pedagogical Sciences,
Senior Researcher,
Institute of Digitalization of Education, the National Academy
of Educational Sciences of Ukraine, Ukraine
E-mail: iryua.ivaniuk@ukma.edu.ua
ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-2381-785X>

ПОТРЕБИ У ПІДВИЩЕННІ КВАЛІФІКАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ НАДАВАТИ ПСИХОСОЦІАЛЬНУ ПІДТРИМКУ

A Наголошується на основних векторах змін у діяльності вчителів математики у Новій українській школі, а саме процесу вдосконалення. Представлено результати онлайн-опитування вчителів «Готовність і потреби вчителів щодо використання цифрових засобів та ІКТ в умовах війни: 2023», здійснене Інститутом цифровізації освіти НАПН України у березні – квітні 2023 р. В опитуванні брало участь 42708 педагогічних працівників, включаючи вчителів початкової школи, вчителів-предметників та адміністрацію закладів освіти. Опитування включало в себе спеціальний блок питань, що дозволило дослідити особливості організації освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти та визначити потреби вчителів у підвищенні кваліфікації для надання психосоціальної підтримки учням в умовах війни. Звернута увага на те, що потреби вчителів пов'язані з тим, що вони зіткнулись із новими викликами, що пов'язані з війною, зокрема робота з дітьми у статусі внутрішньо переміщених осіб, дітьми-біженцями, які тимчасово перебувають в інших країнах, власного становища та наявності психологічних ресурсів.

Ключові слова: вчитель; психосоціальна підтримка; результати опитування; загальна середня освіта; підвищення кваліфікації

Needs for increasing the qualifications of teachers to provide psychosocial support to students in war conditions

S The article presents the results of an online survey of teachers “Readiness and needs of teachers regarding the use of digital tools and ICT in conditions of war: 2023”, conducted by the Institute of Digitalization of Education of the National Academy of Sciences of Ukraine during March - April 2023. 42,708 pedagogical workers took part in the survey, including primary school teachers, subject teachers and the administration of the secondary schools. The survey included a special block of questions, which made it possible to study the peculiarities of the organization of the educational process in secondary schools and to determine the needs of teachers in improving their qualifications to provide psychosocial support to students in wartime conditions. Relevant topics, the knowledge of which teachers need to work and provide psychosocial support to students, have been determined, in particular: games with children that help overcome stress; practical techniques that make it possible to reduce the level of stress and anxiety; professional and emotional burnout: signs, prevention, methods of overcoming; formation of psychological stability skills; provision of psychological first aid to children and adults; psychological self-help, a list of resources for stabilizing and restoring the psychological state; working with parents, how to support parents with a child in a state of stress; knowledge about human reactions to stressful events; peculiarities of working with children who have suffered the loss of loved ones; strategies for returning to the stability zone; war trauma, determining that children are stressed or traumatized; forced resettlement; work with children of internally displaced persons, psychosocial adaptation to another country of forced stay. It was noted that the teachers' needs are related to the fact that they faced new challenges related to the war, in particular, working with children in the status of internally displaced persons, refugee children who are temporarily in other countries, their own situation, and availability of psychological resources.

Key words: teacher; psychosocial support; survey results; secondary education; in-service teacher training

Вступ. За даними організації «World Vision International», психічне здоров'я близько 1,5 мільйона дітей в Україні опинилося під загрозою через те, що вони пережили жахи війни. Для 5,7 мільйонів дітей навчання у школі перервалося, а доступ гуманітарних місій до вразливих сімей у районах ведення активних бойових дій й досі ускладнений [12].

Війна руйнує добробут сімей. Особливо гострою є ситуація для 6,5 мільйонів осіб, у тому числі 1,2 мільйона дітей, які стали внутрішньо переміщеними особами (ВПО) в Україні. За оцінками ЮНІСЕФ, 1,5 мільйона дітей піддаються ризику розвитку депресії, тривоги, посттравматичного стресового розладу та інших важких психічних захворювань [11].

Діти та підлітки є особливо вразливою групою в контексті травматизації та посттравматичного стресового розладу. На відміну від дорослих, їм не вистачає емоційної зрілості, життєвого досвіду, щоб впоратись зі стресом і травмою. У цій ситуації важливу роль для успішної кризової інтервенції може відіграти школа як важливий простір для соціалізації дітей після родини. Саме вчителі й психологи в закладах загальної середньої освіти можуть першими помітити психосоціальні проблеми та допомогти дітям. Учителі, крім того, що організують освітній процес в умовах війни, ще мають додаткове завдання розпізнавати травмованих дітей, піклуватися про них, створювати емоційно безпечний простір і відправляти травмованих дітей до практичного психолога.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Аналіз світового досвіду наслідків конфліктів свідчить, що в довготривалій перспективі найбільше страждають люди, яким довелось пережити війну в дитячому й підлітковому віці, саме цим питанням присвячені роботи Л. Хілька [9]. Дослідження стресостійкості у дітей під час військових конфліктів проводили вчені Г. Бонанно [6], А. Гриф, К. Дитоїт [8].

Особливий інтерес викликає концепція «Безпечної школи», що набула поширення у країнах Західної Європи та Північної Америки, і виникла як необхідність адаптації освітнього процесу до потреб дітей, які пережили психічну травму [7].

У звіті про оцінку освітніх потреб Міністерство освіти і науки України стверджує, що, враховуючи

поточний контекст військових операцій, надання психосоціальної підтримки для учнів є невідкладним пріоритетом. Відповідно до інформації, наданої у звіті, понад 50% усіх громад, які брали участь в оцінюванні, заявили, що здатність дітей до навчання значно погіршилася, а до 80% громад вважають, що учні отримали б користь від додаткової психосоціальної підтримки [2]. Останні соціологічні дослідження висвітлюють психологічний стан населення в умовах повномасштабної війни [1]. Виклики, з якими зіткнулась система загальної середньої освіти під час війни, розглядаються у роботах Н. Ничкало, О. Овчарук, В. Гордієнко, І. Іванюк [3], Богданова, А. Гірника, В. Чернобровкіної [5]. Науковці Національного університету «Києво-Могилянська академія» займаються питаннями розвитку стресостійкості педагогічних працівників, дітей, батьків, через упровадження комплексної програми «Безпечний простір» [4].

Метою представленого у статті дослідження є аналіз результатів опитування щодо виявлення потреб педагогічних працівників щодо підвищення своєї кваліфікації для надання психосоціальної підтримки дітям. Особливої актуальності здійснений аналіз набуває у контексті відновлення та розбудови української освіти під час повномасштабної війни.

Викладення основного матеріалу. Вчені відділу компаративістики інформаційно-освітніх інновацій Інституту цифровізації освіти НАПН України у березні – квітні 2023 року провели онлайн-опитування серед педагогічних працівників «Готовність і потреби вчителів щодо використання цифрових засобів та ІКТ в умовах війни: 2023». Проведене онлайн-опитування мало на меті реалізацію таких завдань: виявлення громадської думки педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти щодо проблем і потреб, що виникають під час здійснення дистанційного та змішаного навчання під час війни; визначення готовності педагогічних працівників використовувати цифрові засоби та ІКТ під час здійснення дистанційного та змішаного навчання в умовах війни; порівняння результатів опитування 2023 р. результатами опитувань 2020–2022 рр. [10]; визначення рівня цифрової компетентності педагогічних працівників шляхом самооцінювання на основі «Рамки цифрової компетентності для громадян»;

визначення особливостей дистанційного навчання в умовах війни; надання відповідних рекомендацій зацікавленим сторонам на основі оцінки стану ситуації, що склалась під час війни.

У дослідженні брали участь 42708 осіб, з яких 91% – це жінки і 9% – чоловіки, що відображає специфіку діяльності в галузі освіти. Географічно дослідження охопило всі області України, вибірка є нерепрезентативною. Більше половини респондентів – 58,6% мали від 20-ти та більше років стажу, до 20-ти років професійного стажу серед респондентів мали 20,6%, до 10-ти років педагогічного стажу мали 11% респондентів, до 5-ти років стажу мали 19,9% респондентів. Розподіл респондентів за типом населених пунктів виявився таким: 45,2% – місто; 44,5% – село; 10,3% – селище міського типу.

У блоці питань «Особливості дистанційного навчання в умовах війни» було з'ясовано, що з початком повномасштабного вторгнення переважна більшість респондентів – 86,7% залишились вдома і продовжують працювати в своєму закладі освіти; переїхали, мають статус внутрішньо переміщених осіб (ВПО) і дистанційно працюють у своєму закладі освіти 8,5% респондентів; виїхали за кордон і працюють дистанційно в своєму закладі освіти в Україні 2,2% респондентів; залишились вдома і працюють дистанційно, знаходячись на тимчасово окупованій території 0,3% респондентів; переїхали, мають статус ВПО і втратили роботу через війну 0,3% респондентів; залишились вдома і втратили роботу через війну 0,2% респондентів. Освітній процес здійснюється в різних форматах: дистанційно – 41,9%, змішано – 37,7% і стаціонарно – 20,4%, що залежить від активності бойових дій на території області та наявності облаштованих бомбосховищ у закладах загальної середньої освіти.

У вчителів з'явилися нові виклики, спричинені війною: 79,3% респондентів зазначили, що їм доводиться працювати з дітьми ВПО дистанційно, 60,2% респондентів зазначили, що працюють з українськими дітьми, які є біженцями в інших країнах.

З досвіду 72,3% респондентів, більшість дітей, які перебувають за кордоном, навчаються одночасно у двох системах освіти, 17,5% респондентів зазначили, що учні дистанційно продовжують навчання в українській системі освіти, і 10,2% респондентів зазначили, що діти

навчаються у закладі освіти в країні тимчасового перебування (рис. 1):

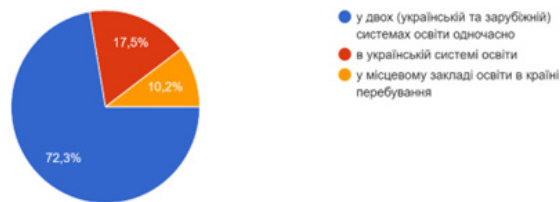

Рис.1. Відповіді респондентів на питання «Якщо учні перебувають за кордоном, то з Вашого досвіду, де вони навчаються?»

Така ситуація свідчить про важке навчальне навантаження для учнів, що впливає на їхній психологічний і фізичний стан, що призведе в майбутньому до освітніх втрат. Важливо було з'ясувати в учителів, у якій мірі, на їхню думку, діти адаптувались до нових умов навчання під час війни. Для оцінки була використана 5-ти бальна шкала Лайкерта, де 1 бал означав, що не адаптувались взагалі, а 5 – повністю адаптувались (рис. 2):

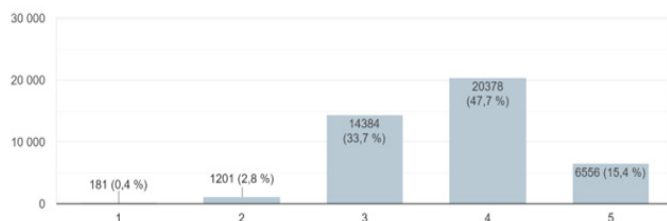

Рис.2. Відповіді респондентів на питання «В якій мірі, на Вашу думку, діти адаптувались до нових умов навчання під час війни?»

Діаграма (див. рис. 2) свідчить, що переважна більшість респондентів вважає, що діти адаптувались до нових умов навчання: 15,4% – повністю адаптувались, 47,7% – достатньо адаптувались, 33,4% – частково адаптувались, 2,8% – важко визначити, 0,4% – не адаптувались взагалі.

Питання «Чи обговорюєте Ви з учнями питання про війну?» мало на меті виявити психологічну готовність учителів вести розмови з дітьми про складні та трагічні події, при цьому 46,2% респондентів відповіли, що обговорюють ці питання, 46,6% – інколи обговорюють і 7,2% – не

обговорюють такі питання взагалі. Це свідчить про те, що більше половини вчителів самі потребують психологічної підтримки під час війни. Виявлена позитивна тенденція, що педагогічні працівники самі відчувають таку потребу і шукають можливості пройти підвищення кваліфікації щодо розвитку стресостійкості у себе та дітей в умовах війни, бо 64,5% респондентів зазначили, що вже

пройшли таке підвищення кваліфікації, 2,8% – зараз проходять таке навчання, але 32,7% – не мають такої можливості.

Під час опитування респондентам було запропоновано визначити актуальні теми, знання яких вони потребують під час роботи та надання психосоціальної підтримки для себе, колег, учнів (рис. 3):

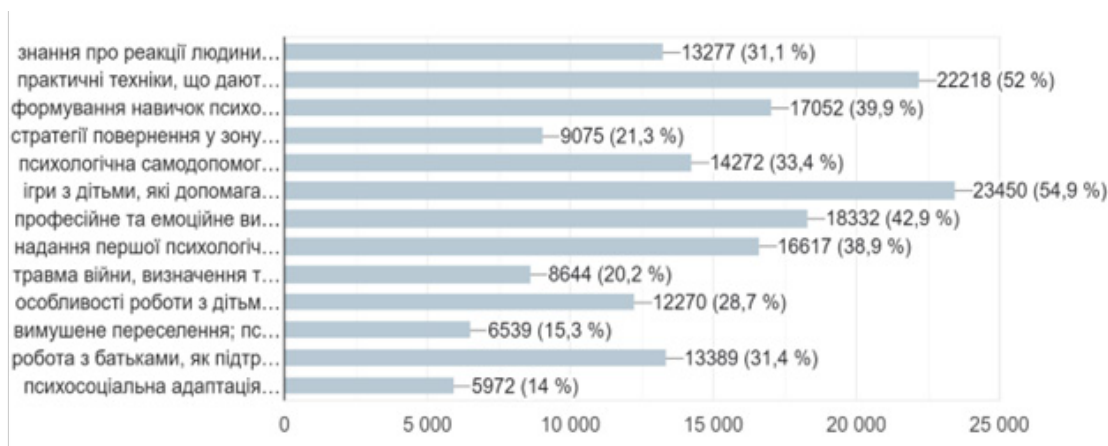

Рис.3. Відповіді респондентів на питання «Зазначте актуальні теми, знання яких Ви потребуєте під час роботи»

Наведемо список тем відповідно до визначеного серед респондентів рейтингу:

- ігри з дітьми, які допомагають подолати стрес – 54,9%;
- практичні техніки, що дають змогу зменшити рівень стресу, тривоги – 52%;
- професійне та емоційне вигорання; ознаки, профілактика, способи подолання – 42,9%;
- формування навичок психологічної стійкості, турбота про свою стійкість у стані стресу – 39,9%;
- надання першої психологічної допомоги дорослому та дитині – 38,9%;
- психологічна самодопомога, перелік ресурсів для стабілізації та відновлення психологічного стану – 33,4%;
- робота з батьками, як підтримувати батькам дитину у стані стресу – 31,4%;
- знання про реакції людини на стресові події – 31,1%;
- особливості роботи з дітьми, які зазнали втрати близьких – 28,7%;
- стратегії повернення у зону стійкості (у стан благополуччя): миттєва допомога, заземлення, тілесні практики, дихання – 21,3%;
- травма війни, визначення того, що діти знаходяться у стресі або травмовані – 20,2%;
- вимушене переселення; психологічні

умови адаптації та навчання в інших містах та селах України; робота з дітьми внутрішніх переселенців – 15,3%;

- психосоціальна адаптація до іншої країни вимушеного перебування; психологічні складності мовного та соціального бар'єру в спілкуванні; робота з дітьми, які виїхали за кордон – 14%.

Висновки. Результати опитування вчителів дозволяють зробити такі висновки щодо їхніх потреб у підвищенні кваліфікації надавати психосоціальну підтримку учням в умовах війни. Попри існуючі пропозиції для вчителів вебінарів і семінарів з розвитку стресостійкості, що наразі пропонують ЮНІСЕФ, проєкт «Фінська підтримка реформи української школи (Навчаємося разом)», Центр психічного здоров'я Національного університету «Києво-Могилянська академія» тощо, питання підвищення кваліфікації вчителів для надання психосоціальної підтримки дітям під час військових дій усе ще залишається недостатньо вирішеним і потребує подальшої підтримки як з боку держави, так і міжнародних організацій. Важливо під час створення курсів підвищення кваліфікації враховувати актуальні запити з боку вчителів, про які свідчать результати опитування. Варто приділити увагу впровадженню алгоритму перенаправлення, коли вчитель скеровує травмовану дитину для отримання психологічної

допомоги до практичного психолога, а той уже приймає рішення щодо потреби в отриманні допомоги вузькопрофільного спеціаліста, наприклад, психотерапевта або психіатра.

Перспективи подальших розвідок убачаємо у вивченні польського досвіду щодо створення та діяльності команди мобільних психологів для кожного міста для швидкого реагування на кризові ситуації в закладах загальної середньої освіти, забезпечивши зовнішню кризову інтервенцію у важких випадках, пов'язаних з наслідками травми війни у дітей і дорослих.

Список використаних джерел

1. Інститут соціальної та політичної психології. Дослідження психологічного стану населення в умовах повномасштабної війни. URL: <https://ispp.org.ua/2022/09/13/doslidzhennya-psixologichnogo-stanu-naselennya-v-umovax-povnomasshtabnoii-vijni/> (дата звернення: 03.05.2023)
2. Міністерство освіти і науки України. Оцінювання потреб України у сфері освіти (6 травня – 24 червня 2022). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2022/07/07/Pids.zvit.Otsin.potreb.Ukr.u.sferi.osvity-UK-6.05-24.06.22.pdf> (дата звернення: 03.05.2023)
3. Ничкало Н., Овчарук О., Гордієнко В., Іваниук І. Українська освіта в умовах російської війни: випробування, новий досвід, перспективи. *Вісник кафедри ЮНЕСКО «Неперевна професійна освіта XXI століття»*. 2022. № 1 (5). С. 7–39. DOI: [https://doi.org/10.35387/ucj.1\(5\).2022.7-39](https://doi.org/10.35387/ucj.1(5).2022.7-39)
4. Підготовка вчителів до розвитку життєстійкості/стресостійкості у дітей в освітніх навчальних закладах: навч.-метод. посіб. / заг. ред.: В. М. Чернобровкін, В. Г. Панок. Вид. 2-ге, доп., виправ. Київ: Пульсари, 2021. 282 с. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/726482> (дата звернення: 03.05.2023)
5. Bogdanov S., Girnyk A., Chernobrovkina V., Chernobrovkin V., Vinogradov A., Harbar K., Kovalevskaya Y., Basenko O., Ivanyuk I., Hook K., Wessells M. Developing a Culturally Relevant Measure of Resilience for War-Affected Adolescents in Eastern Ukraine. *Journal on Education in Emergencies*. 2021. No 7 (2). P. 311–334. DOI: <https://doi.org/10.33682/wxrd-x8fq>
6. Bonanno G. A. What predicts psychological resilience after disaster? The role of demographics, resources, and life stress. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*. 2007. Vol. 75 (5). P. 671–682.
7. Global Coalition to Protect Education from Attack. The Safe Schools Declaration. 2015. URL: <https://ssd.protectingeducation.org/> (дата звернення: 03.05.2023)
8. Greeff A., Dutoit C. Resilience in remarried families. *The American Journal of Family Therapy*. 2009. Vol. 37. P. 114–126.
9. Hilke L. *Kriegskinder: Das Schicksal einer Generation*. Berlin, Ullstein Taschenbuchverlag, 2011.
10. Ivaniuk I., Ovcharuk O. Problems and needs of teachers in the organization of distance learning in Ukraine during quarantine caused by COVID-19 pandemic: 2021 research

results. *Information Technologies and Learning Tools*. 2021. No 5 (85). P. 29–41. DOI: 10.33407/itlt.v85i5.4669.

11. UNICEF. Almost 7 million children in Ukraine at risk as attacks on energy infrastructure cause widespread blackouts and disruption of heating. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/en/press-releases/almost-7-million-children-ukraine-risk-attacks-energy-infrastructure-cause> (дата звернення: 03.05.2023)

12. World Vision International. 3.6 million Ukrainian children could miss school and many at risk of mental health issues. URL: <https://www.wvi.org/newsroom/ukraine/3.6-million-ukrainian-children-could-miss-school-and-many-risk-mental-health-issues> (дата звернення: 03.05.2023)

References

1. *Instytut sotsialnoi ta politychnoi psykhologii. Doslidzhennia psykhologichnogo stanu naseleння v umovakh povnomasshtabnoi viiny [Study of the psychological state of the population in the conditions of a full-scale war]*. (2022). Retrieved from <https://ispp.org.ua/2022/09/13/doslidzhennya-psixologichnogo-stanu-naselennya-v-umovax-povnomasshtabnoii-vijni/> [in Ukrainian]
2. *Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. Otsiniuvannia potreb Ukrainy u sferi osvity [Assessment of the needs of Ukraine in the field of education]*. (2022). Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2022/07/07/Pids.zvit.Otsin.potreb.Ukr.u.sferi.osvity-UK-6.05-24.06.22.pdf> [in Ukrainian]
3. Nychkalo, N., Ovcharuk, O., Hordiienko V., & Ivanyuk, I. (2022). *Ukrainska osvita v umovakh rosiiskoi viiny: vyprovuvannia, novyi dosvid, perspektyvy [Ukrainian education in the conditions of the russian war: trials, new experiences, prospects]*. *Visnyk kafedry YuNESKO Neperervna profesiina osvita XXI stolittia [UNESCO Chair Journal Lifelong Professional Education in the XXI Century]*, 1 (5), 7-39. Retrieved from [https://doi.org/10.35387/ucj.1\(5\).2022.7-39](https://doi.org/10.35387/ucj.1(5).2022.7-39) [in Ukrainian]
4. Chernobrovkin, V. M., & Panok, V. H. (Eds). (2021). *Pidhotovka vchyteliv do rozvytku zhyttiistiikosti/stresostiikosti u ditei v osvitnikh navchalnykh zakladakh [Preparation of readers before the development of life / stress in children in the light of the beginning]: navch.-metod. posib. Kyiv: Pulsary*. Retrieved from <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/726482> [in Ukrainian].
5. Bogdanov, S., Girnyk, A., Chernobrovkina, V., Chernobrovkin, V., Vinogradov, A., Harbar, K., Kovalevskaya, Y., Basenko, O., Ivanyuk, I., Hook, K., & Wessells, M. (2021). Developing a Culturally Relevant Measure of Resilience for War-Affected Adolescents in Eastern Ukraine. *Journal on Education in Emergencies*, 7 (2), 311-334. DOI: <https://doi.org/10.33682/wxrd-x8fq>
6. Bonanno, G. (2007). What predicts psychological resilience after disaster? The role of demographics, resources, and life stress. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 75 (5), 671-682.
7. *Global Coalition to Protect Education from Attack*. (2015). The Safe Schools Declaration. Retrieved from <https://ssd.protectingeducation.org/>
8. Greeff, A., & Dutoit, C. (2009). Resilience in remarried families. *The American Journal of Family Therapy*, 37, 114-126.
9. Hilke, L. (2011). *Kriegskinder: Das Schicksal einer Generation*. Berlin, Ullstein Taschenbuchverlag.
10. Ivaniuk, I., & Ovcharuk, O. (2021). Problems and

needs of teachers in the organization of distance learning in Ukraine during quarantine caused by COVID-19 pandemic: 2021 research results. *Information Technologies and Learning Tools*, 5 (85), 29-41. DOI: 10.33407/itlt.v85i5.4669.

11. UNICEF. (2022). *Almost 7 million children in Ukraine at risk as attacks on energy infrastructure cause widespread blackouts and disruption of heating*. Retrieved from <https://www.unicef.org/ukraine/en/press-releases/almost-7-million-children-ukraine-risk-attacks-energy-infrastructure-cause>

12. World Vision International. (2022). *3.6 million Ukrainian children could miss school and many at risk of mental health issues*. Retrieved from <https://www.wvi.org/newsroom/ukraine/3.6-million-ukrainian-children-could-miss-school-and-many-risk-mental-health-issues>

*Дата надходження до редакції
авторського матеріалу 03.05.2023*